

Ruské zajatie počas prvej svetovej vojny v dielach slovenských autorov

Jončev, Zsolt

Russian Captivity During First World War in the Works of Slovak Authors Abstract

The paper focuses on the experiences of Slovak war prisoners in Russia during the First World War. Commemorative writings of Slovak legionnaires are used as the primary source, especially the works of authors such as Janko Jesenský, Jozef Gregor Tajovský, Mikuláš Gacek and Jozef Mikolaj. All authors mentioned above experienced captivity themselves; therefore it is possible to authentic proofs of the life of the "plenných" in their works. In addition to these works of art and literature dedicated to the First World War, the research paper includes the available correspondence of the above mentioned authors, as well as the commemorative writings of legionnaires, who are not considered as the authors of the belles-lettres.

Key words: Legionnaires' literature, Russian captivity, First World War

Kľúčové slová: Legionárska literatúra, ruské zajatie, prvá svetová vojna

Život vojnového zajatca v Rusku počas prvej svetovej vojny si môžeme priblížiť dielami zo slovenskej literatúry, ktoré zaraďujeme do tzv. legionárskej literatúry¹ a pomocou spomienkových spisov niektorých neskorších legionárov². V slovenskej literatúre nachádzame niekoľko diel, ktoré sa zaoberajú so svetovou vojnou. Musíme ich však rozdeliť na diela, ktoré opisujú situáciu na území dnešného Slovenska a na diela, ktoré nám rozprávajú o tom, aké to bolo na fronte a v prípadnom ruskom zajatí. Do prvej skupiny zaraďujeme diela, ktoré sú každému známe, ako napríklad *Hrdinovia* od Boženy Slančíkovej Timravy, alebo *Živý bič* od Mila Urbana. V druhej skupine sa dočítame príbehy takpovediac z druhej strany – a to zo strany obyčajného mladého vojaka, ktorý si pri odchode na front nevie ani predstaviť to, čo ho tam čaká. Sú to autentické zážitky plné utrpenia a ťažkostí. Spoznávame v nich príbehy, ktoré sú plné obrátov a nečakaných situácií. Nachádzame v nich realitu a neskreslené situácie, ktoré autor sám zažil a tým nám zvyšuje ich hodnovernosť.

- 1 Do slovenskej legionárskej literatúry zaraďujeme hlavne autorov: Janko Jesenský, Jozef Gregor Tajovský, Mikuláš Gacek a Jozef Mikolaj. Sú to väčšinou práce memoárového charakteru, alebo básnické zbierky. Existujú aj iné diela, ktoré opisujú ruské zajatie, ale pokiaľ autor nevstúpil do československých légii, tak ich nezaraďujeme do legionárskej literatúry. Takéto dielo napísal aj Ján Hrušovský s názvom *Zo svetovej vojny*. Kniha vyšla v roku 1919 a dej sa odohráva na východnom fronte.
- 2 Jedna z najrozsiahlejších prác tohto smeru je *Sborník rozpomienok ruských legionárov Slovákov* z roku 1933, ktoré redigovali Jozef Gregor Tajovský a Ferdinand Pišecký

Jadro výskumu legionárskej literatúry tvoria diela s legionárskou tematikou štyroch slovenských autorov: Janka Jesenského, Jozefa Gregora Tajovského, Mikuláša Gaceka a Jozefa Mikolaja. Spomínaní autori vydali niekoľko diel, medzi ktorými nájdeme práce tak memoárového charakteru, ako aj básnickú zbierku. Okrem spomenutých diel môžeme k lepšiemu pochopeniu celej situácie využiť diela, ktoré sa zaoberajú históriou prvej svetovej vojny, ale aj spomienkové spisy niektorých legionárov, ktoré nezaraďujeme do krásnej literatúry. Našťastie máme k dispozícii také diela, ako napríklad *Sbornik rozpomienok ruských legionárov slovenských*, ktorý obsahuje výpoveď 24-och legionárov – Slovákov. Okrem už spomenutých diel sa môžeme opierať aj o korešpondenciu zajatcov. Vo svojom výskume využívam hlavne korešpondenciu Jesenského, ktorá je vydaná v diele *Listy Janka Jesenského z rokov 1890 až 1918*. Pri výskume zajatia sa okrem slovenských autorov môžeme zamerať aj na českých, nakoľko v rámci českej literatúry máme k dispozícii oveľa väčšie množstvo diel, zaoberajúcich sa pomermi v Rusku počas prvej svetovej vojny. Vo výskume je potrebné vyhľadať aj spomienky a zážitky z druhej strany, čiže rakúsko-uhorských zajatcov, ktorí sa nepripojili k československým légiiam, a ani neboli Slovácki. Spomenúť môžeme napríklad korešpondenciu Istvána Babitsa, brata známeho maďarského spisovateľa Mihálya Babitsa. István Babits bol zajatý niekoľko rokov v tom istom zajateckom tábore, ako Janko Jesenský. Rozdiely vnímania Ruska a Rusov, ako aj celej situácie sú u nich markantné.

Prvá svetová vojna priniesla v živote Slovákov veľa zmien. Po vypuknutí prvej svetovej vojny 28. júla 1914 sa Slováci ocitli v nepriaznivej situácii. Mobilizácia bola rýchlo vyhlásená a veľa ľudí muselo hneď narukovať. K tým, ktorých brali ako prvých môžeme zaradiť politicky nespoľahlivých občanov. Odviedli aj také ročníky, ktoré už boli dávno po základnej vojenskej službe. Vtedy sa ešte nevedelo, že vojna potrvá tak dlho, preto aj niektorí odchádzali do kasární s tým, že sa možno ani na front nedostanú a už bude po vojne. Celkovo bol plán zrealizovať bleskovú vojnu, lenže v Berlíne to využili na vypovedanie vojny Rusku, čo vyvolalo domino efekt a za niekoľko dní sa stala z malého konfliktu svetová vojna. Slováci nechceli bojovať proti Rusku a Srbsku a preto niektorých museli odviesť násilu. Ani na fronte sa nesprávali tak, ako to ich velítelia očakávali. Nebola zriedkavosť ani dezercia.

Dezercia nebola jednoduchá záležitosť. Tak fyzicky, ako aj psychicky sa na to museli veľmi dobre pripraviť. Fyzicky bol problém, že ak dezertéra uvidia vlastný velítelia, tak ich môžu poslať pred vojenský súd. Na druhej strane nemohli vedieť dopredu ani to, že Rusi sa ako zachovajú, keď uvidia, že oproti nim prichádza rakúsko-uhorský vojak. Ak si tento krátkodobý problém v sebe vyriešili a dali sa na dezerciu, mali ešte ďalšie pochybnosti. Na ruskej strane ich totiž nečakala sloboda, ale zajatecký tábor, ktorý bol v lepšom prípade na európskej strane Ruska, v horšom niekde na Sibíri. Tak isto bola veľkým otáznikom budúcnosť, lebo ak by vojna skončila úspechom Rakúsko-Uhorska a Nemecka, tak

by boli po návrate domov tak isto súdení za dezerciu, čo je vlastne vlastizrada, porušenie vojenskej prísahy a podobne. Jedinú možnosť záchrany mali len ak Rakúsko-Uhorsko prehrá vojnu. Ale ako sa dočítame u Jozefa Gregora Tajovského, „medzi Maďarmi nič ťa nedržalo okrem strachu, že sa ti útek nepodarí a zrazia ťa; alebo Rusi ti neporozumejú a z omylu zastrelia tiež. Bez pušky útek nemožno, lebo ak sa ti nezdarí, si vyjavený; s puškou sa blížiti – vyvoláš pochybnosti na ruskej strane... a slovanské svoje srdce nemôžeš im poslať zázdavkom.“³ (Tajovský 2011, 48) O úzkosti zo smrti a o vážnosti situácie nás presviedča aj iný text Tajovského, kde sa pokúša rozhodnúť, alebo skôr zlegitimizovať svoj skutok – dezerciu. „Sú to muky pre statočného Slováka: mlčať, pretvarovať sa priateľom Maďarov, keď duša ich nenávidí ako hriech; chce sa vyslobodiť, preniesť sa do Ruska, kde ľahším sa ti zdá po boku Rusov dobrovoľne obetovať život, než ho utradiť medzi Maďarmi, hoci len náhodou.“ (Tajovský 2011, 48) Otázkou dezercie ovplyvňovali aj kamaráti a známi. Napríklad v spomienkach Daniela Izáka nájdeme tiež tému prechodu k nepriateľom. Jeho priateľ z vojny sa dozvedá o jeho prihlásení sa do československého vojska a hneď zmenil názor na Izáka.

Prekliat i hodinu, kedy sa ma zastal v Przemysle, bo ma videl odchádzať so slovenským transportom do Ruska. Ani mi ruky nepodal, len uistil: „Domov, do Trenčína nechod, obesia ťa, bo včera sme poslali domov po Červenom kríži udanie, že si zradil vlast“...

(Izák 1933, 55–56)

Aj z týchto slov môže byť čitateľovi jasné, že rozhodnúť sa pre dezerciu vôbec nebolo jednoduché. Ukážku ako sa správali „krajania“ k tým, čo sa chceli dostať do légii nájdeme aj u Ferdinanda Klátika. On opisuje situáciu, keď už bol v zajateckom tábore a prihlásil sa s niekoľkými Čechmi do légii. Ich odchod sledovalo asi 200 zajatcov, väčšinou Maďarov, Slovákov, ale aj iných národností.

Tí ľudia zbesneli. [...] Stáli sme my ôsmi na dvore ako odsúdenci pre šibenicu. Nikto neprišiel z našich známych, aby sa s nami rozlúčil, ba ani tí, ktorých sme považovali za „svojich“ a s ktorými sme mali najintímnejšie rozhovory o našom hnutí. Niektorí pľuli na nás, niektorí sa smiali a vysmievali, padaly tie najhoršie urážky, niektorí od hnusenja sa nad našou zradou odchádzali preč, aby sa nedívali, a potom sa zase vracali, pľuli alebo niečo povedali a zase odišli.

(Klátik 1933, 71–72)

3 Citáty uvádzam v pôvodnom znení, bez zmeny a opravy chýb. Texty nám slúžia aj ako ukážka spisovného jazyka v medzivojnovom Československu. V textoch sa používa veľa rusizmov a bohemizmov.

Nie všetci Slováci boli odhodlaní dezertovať⁴. Táto skutočnosť vychádza z toho, že nie každý cítil taký veľký odpor proti vlasti, ktorá v tom čase bezpochybnne znamenala Uhorsko. Napriek utláčaniu sa cítili byť lojálnym k Uhorsku. V literatúre nájdeme aj spomienkové práce takýchto lojálnych občanov. Zaradiť sem môžeme prácu Jozefa Mikolaja s názvom *Ako to s nami bolo*, alebo vojaka Ondreja Murína⁵, ktorý ale neskôr nevstúpil do légii. Na druhej strane sú uvedomelí Slováci, ktorým imponovalo Rusko a ruský ľud. Už od detstva sa zaujímali o ruskú literatúru, ba naučili sa aj čítať azbuku. Sem môžeme zaradiť aj dvoch velikánov slovenskej literatúry Jozefa Gregora Tajovského a Janka Jesenského. Štefan Krčméry spomína na Jesenského nasledovne: „*On miloval Rusko. Bol z Martina, bol odchovaný poéziou Vajanského, ako študent naučil sa i čítať rusky, drahý mu bol Puškin, drahý Lermontov, Turgenev a celá Deržavinova Sviata Rus.*“ (Krčméry 1955, 406) Aj Gacek, ktorý vyrastal na Orave bol veľkým rusofilom a nadovšetko miloval ruskú literatúru a kultúru. Tajovský a Jesenský sa za každú cenu chceli dostať do ruského zajatia aj keď nevedeli, čo ich tam čaká. Jesenský bol veľkým rusofilom, čoho dôkazom je aj jeho oduševnenie pre Rusko, aj keď ho práve viedli do zajatia.

Keby som nebol býval zajatý a keby som sa bol viezol v rýchliku s plným „pudilárom“; bolo by sa mi Rusko páčilo so svojou cyrilikou, ruskou rečou, furačkami, dlhými papirosami, machorkou, plnenými koláčikmi, bielym chlebom, lacnotou v každom ohlade, ustavičným čajovaním...

(Jesenský 1936, 41)

Tak isto aj Mikuláš Gacek bol rusofilom už pred vojnou. Pri odchode na front si mladí vojaci vo vagónoch rozprávali, aké to bude ak sa stretnú s prvými Rusmi.

Zdrávtvuj, mátuška Rossia! Celou cestou na karpatský front som si opakoval túto vetu. Musia mi nadšením zažiarit oči, keď prvému ruskému vojakovi, čo ma zajme do zajatia zavolám: „My bratia, Slaviane!“, „Na mnogaja i blagaja lieta!“

(Gacek 1936, 7)

Z týchto textov vycítíme hlboké rusofilstvo u všetkých troch autoroch. Veľmi na nich zapôsobila ruská literatúra, hlavne Gogoľ, Lermontov a iní. Za svoje idoly považovali ľudí, ktorí mali niečo spoločné s Ruskom. Napríklad Jesenský

4 Veľká väčšina Slovákov nechcela dezertovať, ba aj v prvých rokoch strávených v zajatí odmietali vstup do československých légii. V roku 1918 vznikol výchovný tábor pre Slovákov v Irkutsku, kde sa ich pokúšali „prevychovať“, ale aj tu bola len malá časť tých, ktorí sa dobrovoľne pridali k légiiám. Väčšia „ochota“ nastala len vtedy, keď už v zajateckých táborech doslova hladovali a zomierali na rôzne choroby. Vtedy ale vstupovali do légii nie z politického presvedčenia, ale z obavy o svoj vlastný život.

5 Murín, Ondrej: *Spomienky účastníka prvej svetovej vojny*. Vojenský historický archív Bratislava, spis SZ-X-404

mal veľmi dobrý vzťah so Svetozárom Hurbanom Vajanským, ktorý bol známi svojím nekritickým rusofilstvom. Ich cesta do Ruska sa dá prirovnať k biblickému príbehu o ceste do zaslúbenej zeme. Ale rusofilstvo bolo silné len u tých, čo vyrastali pod vplyvom martinskej školy. Toto rusofilstvo nemôžeme považovať za politický program, ktorý by sa zakladal na medzinárodných vzťahoch. Bolo to len veľmi idealistické „rojčenie“ za Ruskom a všetkým, čo malo niečo spoločné s ruskou kultúrou a s Rusmi. Slovenskí rusofili čítavali diela ruských autorov a pokúšali sa aj naučiť ruštinu. Napriek tomu sa väčšine rusofilov nikdy nepodarilo dokonale ovládať ruský jazyk.⁶

Zo spomínaných autorov jedine Mikolaj nebol nadšený z Ruska a zo zajatia. Pri ňom sa musíme ale na chvíľku pozastaviť a vysvetliť si jeho postoj a celkové národné cítenie. Mikolaj bol v civilnom živote pred vojnou učiteľom. Nebol vôbec národnostne uvedomelým a ani nebol prenasledovaný, ako napríklad Jesenský a Tajovský. Síce občas mu dali zacítiť, že je pôvodom Slováčok, ale boli to zväčša len poznámky na jeho adresu. Počas pôsobenia v rakúsko-uhorskej armáde skladá veliteľskú skúšku a stáva sa poručíkom. Tento rozdiel oproti Jesenskému a Tajovskému, ktorí sa pre panslavizmus dostali na front ako obyčajní vojaci, bude evidentný v zajateckých táboroch. Mikolaj sa do československých légii dostáva nasilu. Tým pádom je jediným slovenským spisovateľom – legionárom, ktorý sa nie sám od seba z presvedčenia prihlásil k légii. Násilné zaradenie do légii počas prvej svetovej vojny nebolo vôbec zriedkavosťou. Vznikol aj celý tábor v Irkutsku, kde sa zajatci zo slovensky znejúcim menom prevychovali. Do tohto tábora bol zaradený aj Mikolaj.

Obyčajnému vojakovi po zajatí Rusmi nasledovala dlhá cesta na Sibír. Prvá zastávka bola väčšinou Darnica pri Kyjeve, kde sa rozdeľovali zajatci podľa viacerých kritérií a posielali ďalej do rôznych táborov. V Darnici sa zajatci rozdeľovali od polovice roku 1915 aj podľa národnosti. Väčšinou Slovanov posielali do európskej časti Ruska a Maďarov a Nemcov ďaleko na Sibír. Rozdeľovanie však neprebiehало dôsledne. Ako príklad môžeme uviesť Jesenského, ktorý aj keď v zápisnici uviedol, že je Slováčok, poslali ho na Sibír. V jeho konečnej zastávke v Berezovke, bolo tiež väčšie množstvo Slovanov. Zajatci smerujúci na Sibír museli cestovať niekoľko týždňov vlakom po Rusku. Pre Jesenského, alebo Gacka bola síce cesta nepríjemná, ale ich oduševnenie pre Rusko malo za následok, že to bolo pre nich akési dobrodružstvo. Počas niekoľko týždňovej cesty vlakom, ale ich radosť z Ruska klesala. Gackovi prekážalo hlavne to, že ako zajatec nemohol opustiť vlak, alebo stanicu na ktorej práve stáli. „*Daromná bola túžba aspoň so stanice nazrieť do ulice, vidieť ruského človeka, ako kráča, ako sa oblieka, čo robí, počuť ako hovorí...*“ (Gacek 1936, 11) Cesta na Sibír bola veľmi dlhá a nepríjemná. Podmienky transportov zajatcov nám približuje Jesenský nasledovne:

6 Viac o Vajanskom a martinskej škole v Kodajová, Daniela (2011): Rusko v slovenskej politike na prelome 19. a 20. storočia: Vajanský versus Masaryk. In *Mýtus-stereotyp-obraz. Rusko v slovenských dejinách a kultúre*. Red. Tatiana Ivantýšynová a kol. Bratislava: SDK SVE, 15-28. p.

Dňa 8. októbra 1915 nás zasa naložili do studených a špinavých teplušiek⁷. Ani piecok, ani slamy nebolo v nich. [...] Vietor fučal škárami. Zjedol som na raňajky kus striedky čierneho chleba a dva kúsky cesnaku. [...] Každý druhý obed nám ukradli a každých druhých 25 kopejok, čo nám dávali ako stravné, si vopchali do vrecka, a tak sme zriedkakedy prišli k obedu. Namiesto chleba dávali zavše 7–9 kopejok, a tak pri prázdnom žalúdku bolo nám ešte chladnejšie. Životná energia klesala s teplomerom so dňa na deň. Nesobliekal, neprevliekal som sa celé týždne a pre zimu ani neumýval a ani vši neoberal, ktorým, zdá sa bolo ešte dosť teplo, lebo sa množily a pri mojich starostiach ma ešte i ony čím dial, tým väčšmi hrýzly.

(Jesenský 1936, 62–63)

Jesenský vystriedal najprv niekoľko táborov⁸ a nakoniec sa dostáva do Berezovky za Bajkalom, kde bol zajatý od 1. novembra 1915. Na Berezovku spomína, ako na malú dedinku, kde bolo ohromné množstvo barakov pre zajatcov. Sám odhaduje, že tu žilo asi 30 000⁹ zajatcov rôznych národností. „Okolie vrškovité s holými, pieskovitými, skalnatými i svrčinovými vrchmi.“ (Jesenský 1936, 67) V Berezovke bolo veľké množstvo zajatcov z Rakúsko-Uhorska. Vo svojich listoch o tábore píše aj brat maďarského spisovateľa Mihály Babitsa. István Babits¹⁰ spomína, že tábor ležal v prekrásnej dolinke vedľa jazera Bajkal. Počasie tu v zime bolo veľmi kruté, s teplotami, ktoré klesali až k mínus 50 stupňov (Buda 2005, 435). V tábore na istý čas pobudol aj Imre Nagy, neskorší maďarský premiér. Okrem počasia ani priestor nebol veľmi prívetivý k zajatcom. Jesenský vo svojom autobiografickom diele opisuje nevlúdne podmienky tábora.

Vtislí nás šestnástich do úzkej podlhovastej izbičky. Priče pri jednej stene dolu a hore. Pri pričoch dolu bol priechod len pre jedného. Pravý bok som už mal odratý od ustavičného ležania na tvrdom. I tu boli priče holé, k tomu špinavé, ako my všetci.

(Jesenský 1936, 68)

Podmienky sa časom začali zhoršovať. Jesenský mal to šťastie, že v tábore nezostal niekoľko rokov. István Babits, ktorý sa dostáva do tábora len po odchode Jesenského, opisuje ako museli ísť pracovať mimo tábora, aby mali z čoho žiť, lebo sa o nich už nikto nestaral.

7 Nákladný vagón zriadený na osobnú dopravu.

8 Najprv bol v zajateckých táboroch Charkov, Tambov, Jekaterinoslavsk.

9 V diele Baja Benedek et al.: *Hadifogoly magyarok története* (Budapest, 1930), sa uvádza o Berezovke, že pozostával z niekoľko stoviek barakov pre asi 35–40 000 zajatcov.

10 István Babits opisuje život v Berezovke z pohľadu Maďara. Nakoľko prvé mesiace strávil medzi mužstvom a len neskôršie sa dostáva do časti pre dôstojníkov, spoznávame aj rozdiely v možnostiach zajatcov. Vo svojich listoch opisuje dlhé roky strávené v zajatí a meniace sa nálady zajatcov. V Berezovke pobudol do augusta 1918. Zaujímavosťou je, že domov sa dostáva loďou „Shunko Maru“, ktorá bola prenajatá pre transport československých légii do vlasti. Tým pádom jeho cesta domov je rovnaká ako u väčšiny legionárov.

Jesenský sa dostáva do zajatia ako radový vojak a preto ho ani v tábore neprideľujú k dôstojníkom, ale k mužstvu, kde museli nezriedka vykonávať nútené práce. Podľa svojho veku a skončenej školy mal byť toho času už dôstojníkom, ale po narukovaní ho pre panslavizmus odsúdili a v Bratislave pobudol aj kratší čas vo väzení. Tým pádom sa aj na front dostáva „poznačený“. V dôstojníckych barakoch oproti tomu bola situácia trochu lepšia. Tam sa nemuselo pracovať a dostávali aj žold. Svoj voľný čas mohli tráviť podľa svojich predstáv. Naproti tomu Jesenský musel pracovať, aby si vedel trochu prilepšiť, lebo v táboroch bolo aj jedlo nechutné a väčšinou aj vo veľmi malých dávkach, len aby zajatci hladom nepomreli. Ak chcel niekto trošku lepšiu stravu, musel si priplatiť. Takto sa Jesenský dostáva k prekladaniu listov a k čítaniu ruských novín. Za každý článok, ktorý preložil si dal zaplatiť. Z týchto peňazí si vedel kúpiť lepšie šaty a prilepšiť si stravu.

Polovičku zárobku som si prilepšoval, t. j. dával som si do čaju cukor, posýpal si cukrovým práškom kašu, omastiac si ju kúskom masla; niekedy dovolil som si extra večeru, tu makové, tu orechové rezance, tu guláš iste z nejakej chytenej mačky alebo iného domáceho zvera.

(Jesenský 1936, 69–70)

V zajatí sa šírili rôzne choroby, aj Jesenský sa dostáva do miestneho „špitálu“. Lekár mu síce povedal, že je to len chrípka, ale podľa neho to bolo niečo iné.

...muselo to byť niečo vážnejšieho, lebo som potom ešte dlho chodil ako omámený, bez radosti, akýsi apatický. Schudol som na paličku. Svaly mi zmäkly a celý som zmlánavel. Neskoršie ma začaly nohy bolieť, zapuchly mi prsty na rukách a boly tiež boľavé.

(Jesenský 1936, 76)

S najväčšou pravdepodobnosťou prekonal Jesenský v zajatí týfus. Choroba počas zajatia neobišla ani Gacka. Gacek síce pobudol v zajateckom tábore len kratší čas od 22. apríla do júla 1915. Internovaný bol v Ašbachade.

To, čo sa ti tu začalo, nebol život ... To boli kroky do dola, na kraj priepasti, do tmy. I s celým organizmom sa ti čosi robí. Sám si nikdy neujasniš, čo to bolo. Hlava ti oťažela, ruky zmalátnely, v celom tele triaška, slabosť. A s týmto nevládnym telom musíš chodiť do záchodu veľmi ďaleko konča širokého kasárenského dvora. Musíš ... I dvadsať ráz za deň. I v noci. [...] Si šťastný nadovšetko – že ťa kamaráti nevyľučujú zpomedzi seba, nehlásia komandantovi nový prípad, že ostávaš tu, medzi svojimi, že ťa neodnášajú do nemocnice, odkiaľ – vieš dobre – návratu niet...

(Gacek 1936, 14)

Hrôzostrašné spomienky na ruské zajatie môžeme nájsť u väčšiny autorov. Aj Daniel Izák spomína na chvíle prežité v zajatí, ako na veľmi nepríjemné obdobie. „Zajatie v lágri ale nebolo nič príjemného. Jednotvárna, mizerná strava, ryby a kaša, ohromné teplo, malária, nemoce rôzneho druhu, ohromná úmrtnosť, až 90 rakví denne, odobrali i posledné nádeje.“ (Izák 1933, 55) Ani iný tábor v Taškente nebol lepší. Z rozprávania Alexandra Šimka sa dozvedáme, že v tomto tábore „mizerná, nedostatočná, pri tom jednostranná strava spôsobila rôzne epidemické choroby ako týfus, scorbut (cynga) a iné, následkom ktorých viac ako polovica osadenstva zomrela. – Pamätám sa, že tuná zomieralo denne až 50 ľudí. Jednanie s umierajúcimi a mrtvými nedá sa opísať. Nie je preto div, že všetci, ktorí sme zostali ešte na žive, starali sme sa o to, ako čím skorej preč do bezpečia, kde by si človek aspoň život uhájil.“ (Šimko 1933, 163)

Život zdravého zajatca tiež nebol ľahký. Nie každý mal povolený voľný pohyb. Voľnosť zajatcov sa časom menila. Na začiatku vojny boli prísnejšie strážení. Útek z tábora bol veľmi nebezpečný.

Začiatkom zimy pokusili sa štyria Germánci-dôstojníci o útek. Spojili sa s obchodníkom v meste, ktorý bol nemeckej národnosti a ten im zaobstaral mongolské šaty a kone. Šaty do tábora priviezol im sluha miesto vody vo veľkom sude na voze. [...] Štyria dôstojníci sa chytrou prestrojili a čakali na vhodnú dobu dostať sa cez plot, za ktorým v údolí čakaly už na nich kone s mongolským sprievodcom. Plán mali znamenitý. [...] Sbehli k potoku, kde ich čakaly kone. Ich útek zbadali až ráno, bol strašný poplach. Prečítali nás dvacaťkrát. Rota, ktorá mala službu, bola ihneď zmenená. Nič nepomáhalo. Germánci dostali sa do Mongólie na 300 km od Troickosavsku. Keď mysleli, že sú už zachránení, padli do rúk kozáckej hliadke u brány mesta Urgy. Všetci štyria boli kozákmi zastrelení. Po mesiaci boli ich mrtvoly privezené späť do Trojickosavsku. Najstaršiemu nemeckému dôstojníkovi bolo povolené, aby sa presvedčil o ich totožnosti. Boli strašne zohavení, pravdepodobne zastrelili ich z bezprostrednej blízkosti, postaviac ich jednoducho k múru. Jedného z nich poznal po zlatom zube. Do jari nepokúsil sa nikto o útek.

(Mikolaj 1937, 49–50)

Niektorých zajatcov posielali aj pracovať. Boli to väčšinou nútené práce v továrňach, alebo na stavbách. Aj Jesenský, ktorý bol dosť dlhý čas v zajateckom tábore musel kratší čas pracovať.

V isté krásne septembrové ráno nás sosskupili, počítali, naložili do vozňov a prehnali do Jekaterinoslava. Ledva sme sa spamätali nad neobvyklou ruskou rýchlosťou, už sme boli postavený pred veľmi ťažkú robotu v železodielňach. Mali sme nosiť ťažké šiny, nakladať uhlie, kúriť, kopať. Pracovalo sa dňom i nocou na zmeny. Nevládali sme a hybaj nazpäť do Charkova.

(Jesenský 1933, 56–57)

S nútenými prácami sa najlepšie zaobišiel Mikuláš Gacek. On po krátkom pobyte v zajateckom tábore v Ašbachade musel ísť pracovať k roľníkom do európskej časti Ruska. Táto robota ale už bola ľahšia. „*A či to nebola rozkoš – byť znova na slobode, pod jasnou, tmavobelasou oblohou, v širom poli, zvlnenom vrškami, uprostred vonného zlatožltého mora klasov ...?*“ (Gacek 1936, 18) Pri prácach na poli neboli strážení a mohli robiť čo sa im len zachcelo. Od gazdu dostali normálnu stravu a aj ubytovanie bolo oveľa lepšie ako v táboroch.

Gacek mal to šťastie, že mohol bývať v dôstojníckych barakoch. Pre lepšie porozumenie rozdielu medzi dôstojníckymi barakmi a mužstvom si vypočujme opis dôstojníckeho baraku od Mikolaja. Mikolaj bol najprv v zajateckom tábore v Troickosavsku.

V kasárňach za mestom, izolovaný od domáceho obyvateľstva, trávili sme dlhé chvíle. Bývali sme v dôstojníckych barakoch traja-štyria v jednej izbe. Celý nábytok pozostával z troch železných postelí s troma doskami. Zpočiatku spali sme na holých doskách. [...] mesačne ako dôstojníci dostávali 50 rubľov. Každý barak mal svoju kuchyňu. V tej dobe bolo ešte možno všetko kúpiť. O cukor, mäso, chlieb, a iné potraviny nebolo starosti.

(Mikolaj 1937, 45)

Aj voľný čas trávili ako len chceli. „*Poručík Pačenovský chytil vec za praktickejši koniec. Začal medzi dôstojníkmi propagovať myšlienku švédskej gymnastiky. Sostavil program a začali sme cvičiť. Cvičenie bolo ráno a večer. Zanedlho bol dvor plný švédskeho náradia.*“ (Mikolaj 1937, 47)

Z našich literátov zajatie v Rusku trvalo najkratšie pre Tajovského. Jeho dezercia k Rusom prebehla v noci 29. decembra 1915. Dezercia sa mu podarila na desiaty pokus. Prvého mája nasledujúceho roku sa už hlási k formujúcemu sa československému odboju v Kyjeve. O svojich zážitkoch zo zajatia píše niekoľko krátkych poviedok. Tajovského poviedky sú vždy portréty jednoduchých ľudí a neoznačuje texty v ktorých píše o sebe. Stretávame sa aj s neutrálnou formou rozprávača, ako keby daná poviedka nemala nič spoločné s jej autorom. Medzi tieto portréty vkladá aj vlastné zážitky. Namiesto realistického opisu ťažkej situácie si prečítame krátke príbehy a príhody. Oveľa realistickejší opis nám prináša Janko Jesenský vo svojom diele *Cestou k slobode*. Jesenský bol zajatý od 3. júla 1915 až do marca 1916, keď odchádza do Voroneže, aby sa tiež pridral k odboju. Gackovo zajatie môžeme rozdeliť na dve časti. Prvou je zajatecký tábor, kde ale pobudol len niekoľko mesiacov. Do tábora v Ašbachade sa dostáva 22. apríla 1915. O zajateckom tábore píše veľmi málo. Vieme len toľko, že tam bola veľmi zlá situácia. Druhá časť, sú nútené práce, ktoré ale Gacek bral ako keby bol na slobode. Pracoval na viacerých miestach a dostával sa pri tom do styku aj s ruskými ľuďmi. Zajatie sa pre neho končí 17. júla 1917 vstupom do československých légii.

Z týchto výpovedí si vieme vytvoriť obraz a v mysli premietnuť strašné pomery počas prvej svetovej vojny v ruských zajateckých táboroch. Tieto diela nám prinášajú reálny náhľad a nie rozprávky, ktoré sú miestami aj prikrášľované. Vieme sa pomocou nich vžiť do situácie „plenných“¹¹ a prinášajú nám aj zákulisné informácie o vojne, nakoľko aj Jesenský, aj Tajovský počas vojny zastával v Rusku vysokú politickú funkciu. Pre lepšie pochopenie každodenného života Slovákov v zajatí máme veľmi obmedzené zdroje a musíme si vypomôcť dielami českých autorov, ktorých je nepomerne viac. Medzi českými autormi sú aj obyčajní vojaci, ktorí videli situáciu z iného hľadiska ako dôstojníci a politici. Okrem legionárov máme k dispozícii aj spomienkové texty českých autorov, ktorí sa pridali na stranu boľševikov. Vo veľkej väčšine textov, či už českých, alebo slovenských sa stretávame aj s politickou agitáciou, ktorá bola neoddeliteľnou súčasťou vojnových rokov v Rusku. Pri porovnaní zajatcov Slovákov s inými národnosťami, napríklad s Maďarmi, vidíme rozdiely vo vnímaní ruských pomerov, Rusov, ale aj samotného zajatia. Uvedomelí Slováci sa už počas zajatia pripravovali na vstup do légii, alebo aspoň sa prispôbovali Rusom. Učili sa ruský jazyk, čítali ruské knihy a miestnu tlač. Maďari sa oproti tomu aj v zajatí učili radšej nemecký jazyk. Aj Babits sa učil nemecký jazyk a neskôr aj anglický. Rusov považoval po celý čas za svojich nepriateľov. Aj z týchto výpovedí vidíme, že nie všetky národnosti, ktoré sa dostali do zajatia, mali záujem o ruskú kultúru a jazyk. Bolo to špecifické hlavne pre slovanské národy.

Literatúra

Gacek, Mikuláš (1936): *Sibírske zápisky*. Turčiansky Svätý Martin: Matica Slovenská.

Izák, Daniel (1933): In *Sborník rozpomienok ruských legionárov Slovákov*. Red.Tajovský Gregor Jozef-Písecký Ferdinand. Praha: Štátne nakladateľstvo, s. 51–63.

Jesenský, Janko (1936): *Cestou k slobode*. Turčiansky Svätý Martin: Matica Slovenská.

Klátik, Ferdo (1933): In *Sborník rozpomienok ruských legionárov Slovákov*. Tajovský Gregor Jozef-Písecký Ferdinand. Praha: Štátne nakladateľstvo, s. 69–75.

Krčméry, Štefan (1955): Janko Jesenský. In *Janko Jesenský v kritike a spomienkach*. Matuška Alexander-Zora Jesenská-Gabriel Rapoš. Bratislava: SVKL, s. 402–407.

Mikolaj, Jozef (1937): *Ako to s nami bolo. Rozpomienky na svetovú vojnu, Rusku, jeho revolúciu a čsl. legie*. Spišská Nová Ves: Roľnícka osвета.

Šimko, Jozef (1933): In *Sborník rozpomienok ruských legionárov Slovákov*. Tajovský Gregor Jozef-Písecký Ferdinand. Praha: Štátne nakladateľstvo, s. 163–167.

Tajovský, Gregor Jozef (2011): *Rozprávky z Ruska*. Bratislava: Cathedra.